

І.О. Івченко

ПРАВО ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ НА ДЕРЖАВНУ СОЦІАЛЬНУ ДОПОМОГУ

Здійснено загальнотеоретичний аналіз одного зі спеціальних прав дітей з обмеженими можливостями: права на державну соціальну допомогу.

Ключові слова: дитина з обмеженими можливостями, права дитини, право на державну соціальну допомогу, прожитковий мінімум.

Осуществлен общетеоретический анализ одного из специальных прав детей с ограниченными возможностями: права на государственную социальную помощь.

Ключевые слова: ребенок с ограниченными возможностями, права ребенка, право на государственную социальную помощь, прожиточный минимум.

In the article the general theoretic analysis of one of the special rights of disable children is carried out: right for state social help.

Key words: disable child, rights of a child, right for state social help, living wage.

На спеціальній сесії з питань дітей у травні 2002 р. 170 країн світу взяли на себе зобов'язання розбудувати світ, гідний дітей. Україна — одна з тих країн, які підписалися під цим надважливим завданням, причому цей світ має бути гідний для всіх дітей, незалежно від стану їхнього здоров'я.

Як зазначено в Державній тематичній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2006 р. «Забезпечення прав дітей з особливими потребами», причини зростання інвалідності, характер і ступінь більшості уражень, можливості часткового відновлення функцій, умови фізичного існування і можливості соціальної інтеграції осіб з функціональними обмеженнями в різних країнах неоднакові й переважно залежать від наявних соціально-економічних умов кожної країни та цілеспрямованих заходів, до яких вони вдаються. Одним із таких заходів, на наше переконання, є закріплення спеціальних прав дітей з обмеженими можливостями, серед яких ми виділяємо право на отримання державної соціальної допомоги як мінімальної гарантії, що має забезпечити таким дітям необхідний рівень життя.

Варто звернути увагу на те, що питання соціального захисту та соціальних допомог і право на них, зазвичай, не ставали предметом дослідження теоретиків права (їх переважно вивчали фахівці спеціальності 12.00.05: Н.Б. Болотіна, Б.І. Сташків, І.М. Сирота, Б.С. Стичинський, В.С. Тарасенко, Л.П. Шумна та ін.), проте саме загальнотеоретичне осмислення має бути первинним і дати поштовх для дослідження цих питань на рівні окремих галузей права.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 16.11. 2000 р. №2109-III «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» право на державну соціальну допомогу мають діти-інваліди віком до 18 років¹.

Державна соціальна допомога на дітей-інвалідів віком до 18 років призначається органами праці та соціального захисту населення. Покриття витрат на її виплату здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів, причому в Державному бюджеті України статті видатків на надання державної соціальної допомоги дітям-інвалідам є захищеними і фінансуються у першочерговому порядку.

Б.І. Сташків визначає основні правові принципи, властиві державним допомогам, більшість з яких, на наш погляд, притаманні й державній соціальній допомозі дітям-інва-

лідам, а інші повинні стати орієнтиром для її вдосконалення: принцип мобільності у наданні допомоги; принцип адресності; принцип комплексності; принцип соціального реагування; принцип гарантованості надання допомоги при різкому погіршенні матеріального стану; принцип пріоритетності у наданні соціальної допомоги сім'ям з дітьми; принцип стимулювання до подолання життєвих труднощів².

Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 889 затверджує Міністерство охорони здоров'я разом з Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством фінансів³. Дійсно, перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років, затверджений спільним наказом Міністерства охорони здоров'я разом з Міністерством праці та соціальної політики і Міністерством фінансів України від 08 листопада 2001 р. № 454/471/516 (zarejestrowano в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2001 р. за № 1073/6264)⁴, проте у ньому вік дітей-інвалідів, всупереч внесеним у 2005 році в постанову Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 889 змінам з 16 років на 18 років, до цього часу не змінено.

Вказаний перелік закріплює види захворювань і патологічних станів, що дають право на одержання державної соціальної допомоги за 21 розділом, серед яких хвороби нервової системи, ендокринної системи, розлади харчування та порушення обміну речовин, хвороби, зумовлені вірусом імунодефіциту людини, хвороби органів травлення, хвороби сечостатевої системи, хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини, хвороби органів дихання, хвороби шкіри та підшкірної клітковини, хвороби вуха та соскоподібного відростка, розлади психіки та поведінки, хвороби ока та придаткового апарату, хвороби системи кровообігу, деякі інфекційні та паразитарні хвороби, туберкульоз, хірургічні патології (щелепно-лицьової ділянки у дітей, внутрішніх органів і систем), вроджені аномалії (вади розвитку), деформація та хромосомні порушення, вроджені вади розвитку системи кровообігу, хвороби крові та кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму, деякі порушення із залученням імунного механізму, новоутворення, порушення обміну речовин. У більшості з цих розділів захворювання та патологічні стани, що дають право на одержання державної соціальної допомоги, диференційовано на три групи в залежності від строку, на яких призначається державна соціальна допомога: строком на 2 роки, на 5 років і до досягнення дитиною 16 років.

Нині державна соціальна допомога призначається на дітей-інвалідів віком до 18 років у розмірі 70 відсотків прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Поза сумнівом, такі гарантії не покривають найнеобхідніших потреб дітей-інвалідів і мають бути переглянуті, якщо Україна проголошує себе, як закріплено у ст. 1 Конституції, соціальною державою.

Прожитковий мінімум визначається відповідно до Закону України від 15 липня 1999 року № 966-XIV «Про прожитковий мінімум»⁵ та щорічно затверджується Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України і періодично переглядається відповідно до зростання індексу споживчих цін разом з уточненням показників Державного бюджету України.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про прожитковий мінімум» ще 12 років тому було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення»⁶, яка з часу прийняття не змінювалася і не відповідає не тільки мінімальним потребам населення, але й вимогам часу. У зв'язку з цим наведемо кілька прикладів. Так, дівчинці у віці від 0 до 6 років батьки мають придбати 2 сукні з напіввовняної тканини на термін 3,5 роки (!). Таких речей як спідничка, сорочка, штани, шорти для дівчинки законодавством не передбачено. Якщо розглянути мінімальний набір предметів гардеробу для дітей у віці від 6 до 18 років, кар-

тина аналогічна: придбання однієї спідниці для дівчини передбачено 1 раз на чотири роки, блузки — один раз на три роки; светра для хлопців і дівчат — також один раз на три роки. По суті за такою підходу не враховуються не тільки елементарні фізіологічні та ергономічні потреби різних соціальних і демографічних груп населення, а також елементарні вимоги часу та якості продукції легкої промисловості.

Відповідно до мінімального набору товарів культурно-побутового та господарського призначення (на одну середньостатистичну сім'ю) на рік передбачено придбання 52 газет або журналів (1 газета чи журнал на тиждень), п'ятнадцять хвилин на місяць розмов місцевого телефонного зв'язку (на одного члена сім'ї), для листування в межах України передбачено 1 конверт на місяць на сім'ю. Вважаємо, що такий мінімум є суттєвим обмеженням у спілкуванні дітей з особливими потребами, адже для більшості з них телефон, лист, газета, журнал є чи не єдиним способом комунікації з навколишнім світом. Що вже тоді говорити про потреби мобільного зв'язку чи доступу до мережі Інтернет, які в цивілізованих державах є нормою життя, а для наших дітей-інвалідів залишаються розкішшю. Викликає також безліч питань перелік продуктів харчування, які затверджені як мінімальна потреба, проте не гарантують забезпечення підростаючого організму необхідними мінералами та вітамінами.

Таким чином, існуючий сьогодні мінімальний набір продовольчих і непродовольчих товарів потребує перегляду, виходячи з потреб, як зазначено в преамбулі Закону України «Про прожитковий мінімум», реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень.

Ст. 21 Закону України від 22 грудня 2011 р. №4282-VI «Про Державний бюджет України на 2012 рік» у 2012 р. прожитковий мінімум в розрахунку на місяць для осіб, які втратили працездатність, визначено у такому розмірі: з 1 січня — 822 гривні, з 1 квітня — 838 гривень, з 1 липня — 844 гривні, з 1 жовтня — 856 гривень, з 1 грудня — 884 гривні⁷.

Підхід щодо розрахунку розміру державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, вважаємо нелогічним. Доречно було б визначити цей розмір, виходячи з показників прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років та від 6 до 18 років, адже діти, незалежно від того, інваліди вони чи ні, все одно залишаються дітьми. І хоча різниця в розмірах прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, та для дітей віком до 6 років, не така суттєва (хоча все-таки для дітей віком до 6 років цей розмір більший), то різниця в розмірах прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, та для дітей віком від 6 до 18 років, вже більш відчутна (станом на 1 січня 2012 р. — майже у 200 гривень, що для більшості сімей, де виховуються діти-інваліди, є великою сумою). Так, у 2012 р., прожитковий мінімум у розрахунку на місяць для дітей віком до 6 років встановлено в таких розмірах: з 1 січня — 893 гривні, з 1 квітня — 911 гривень, з 1 липня — 917 гривень, з 1 жовтня — 930 гривень, з 1 грудня — 961 гривня; дітей віком від 6 до 18 років: з 1 січня — 1112 гривень, з 1 квітня — 1134 гривні, з 1 липня — 1144 гривні, з 1 жовтня — 1161 гривня, з 1 грудня — 1197 гривень.

Проте є проблема не тільки з становленням бази, з якої буде визначатися розмір державної соціальної допомоги, але й з диференціацією її розміру залежно від тяжкості захворювання, індивідуальних можливостей дитини тощо. Так, сьогодні незалежно від стану здоров'я дитини з обмеженими можливостями, від того, який у неї рівень соціальної дезадаптації внаслідок інвалідазації, розмір державної соціальної допомоги залишається однаковим. Так, наприклад, розмір державної соціальної допомоги для дитини, що хворіє на імунodefіцит чи онкологію, і дитини, що страждає на анорексію, однакові.

Вищенаведені підходи щодо бази визначення розміру державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів (прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність), як і уніфікований підхід до її розміру незалежно від тяжкості захворювання, інших обставин, які мають значення, вважаємо неприйнятними і такими, що мають бути переглянуті, оскільки

ки вони суперечать п. 3 ст. 46 Конституції України, яка передбачає, що соціальні допомоги, які є основним джерелом до існування, повинні забезпечувати рівень життя не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом, а також ст. 26 Закону України «Про охорону дитинства», в якій зазначено, що держава сприяє створенню дітям-інвалідам і дітям з певними вадами необхідних умов і рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку.

Варто відзначити, що дітям-інвалідам, які мають одночасно право на державну соціальну допомогу та на пенсію, призначається за вибором законних представників дітей-інвалідів державна соціальна допомога або пенсія. При цьому, якщо дитина-інвалід має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника і державну соціальну допомогу, ці виплати призначаються одночасно.

Якщо дитиною-інвалідом пропущено строк перегляду, виплата державної соціальної допомоги зупиняється, а в разі визнання знову дитиною-інвалідом виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення, але не більш як за один місяць.

Якщо строк перегляду пропущено з поважної причини, виплата державної соціальної допомоги поновлюється з дня зупинення виплати, але не більш як за 3 роки, за умови, що за цей період дитину визнано дитиною-інвалідом.

У разі припинення виплати державної соціальної допомоги внаслідок неявки на перегляд без поважних причин, при наступному визнанні дитиною-інвалідом, виплата цієї допомоги поновлюється з дня визнання дитиною-інвалідом.

Обов'язок інформувати про визнання дитиною-інвалідом та про закінчення строків виплати державної соціальної допомоги покладається на заклади охорони здоров'я і управління праці та соціального захисту населення. Так, у триденний строк заклади охорони здоров'я зобов'язані надіслати копію медичного висновку про визнання дитиною-інвалідом до управління праці та соціального захисту населення за місцем проживання батьків, усиновителів, опікуна, піклувальника дитини-інваліда. Управління праці та соціального захисту населення не пізніше 10 днів після надходження документів зобов'язане у письмовій формі повідомити батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника дитини-інваліда про право на державну соціальну допомогу, умови, розмір і порядок її надання. Обов'язок попередити за місяць до закінчення строку виплати державної соціальної допомоги у письмовій формі батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника дитини-інваліда про причину припинення її виплати лежить також на управлінні праці та соціального захисту населення.

Державна соціальна допомога на дитину-інваліда призначається не автоматично, а за відповідною заявою, яка подається одним із батьків, усиновителем, опікуном або піклувальником за місцем свого проживання. До заяви про призначення державної соціальної допомоги повинні бути додані документи про вік і місце проживання дитини-інваліда, документи про місце проживання батьків, усиновителів, опікуна або піклувальника, який подав заяву, а також медичний висновок, виданий у встановленому порядку. Якщо з заявою звертається опікун або піклувальник, то подається також копія рішення органу опіки і піклування про встановлення опіки чи піклування. Один із непрацюючих батьків, усиновителів, опікун або піклувальник, які фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років, додатково подають довідку про те, що вони не працюють, видану за місцем проживання.

Управління праці та соціального захисту населення, яке прийняло заяву про призначення державної соціальної допомоги, видає заявнику розписку про прийом заяви та доданих до неї документів із зазначенням дати прийому заяви. Днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому заяви з усіма необхідними документами. Якщо ж заява про призначення державної соціальної допомоги надсилається поштою і при цьому подаються також всі необхідні документи, то днем звернення

за державною соціальною допомогою вважається дата, вказана у поштовому штемпелі місця відправлення заяви.

У тих випадках, коли до заяви додані не всі необхідні документи, заявнику повідомляється, які документи повинні бути подані додатково. Якщо вони будуть подані не пізніше 3-х місяців з дня одержання повідомлення про необхідність подання додаткових документів, то днем звернення за призначенням державної соціальної допомоги вважається день прийому або відправлення заяви про призначення такої допомоги.

Заява про призначення державної соціальної допомоги розглядається органами праці та соціального захисту населення не пізніше 10 днів після надходження заяви з усіма необхідними документами. Державна соціальна допомога призначається з дня звернення за її призначенням і виплачується державними підприємствами і об'єднаннями зв'язку за місцем проживання батьків, усиновителів, яким призначена допомога на дітей-інвалідів. Опікуну або піклувальнику державна соціальна допомога виплачується за місцем їхнього проживання.

Виплата державної соціальної допомоги провадиться щомісячно за поточний місяць у встановлені органами праці та соціального захисту населення строки.

Державна соціальна допомога, яка призначена на дитину-інваліда віком до 18 років, виплачується незалежно від одержання на неї інших видів допомоги.

Батьки, усиновителі, опікуни або піклувальники, яким призначена допомога на дітей-інвалідів, повинні пам'ятати, що суми державної соціальної допомоги, призначені, але не витребувані своєчасно одержувачем без поважних причин, виплачуються за минулий час не більш як за 12 місяців перед зверненням за її одержанням. Тому від них значною мірою залежить своєчасність і повнота отримання дітьми-інвалідами державної соціальної допомоги. Якщо ж суми державної соціальної допомоги не одержані своєчасно з вини органу, який признає або виплачує державну соціальну допомогу, або через неможливість отримання цих сум з поважних причин (поважною причиною є перебування інваліда на лікуванні, інші причини, які фізично унеможливили своєчасне витребування призначених сум державної соціальної допомоги, або інші об'єктивні обставини, коли інвалід чи його батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники не могли звернутися за їх отриманням), виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком. При цьому виплата державної соціальної допомоги за минулий час здійснюється, виходячи із прожиткового мінімуму, затвердженого на момент її виплати, з компенсацією за несвоечасну її виплату.

Невиплату або відмову у виплаті державної соціальної допомоги за минулий час може бути оскаржено в судовому порядку відповідно до закону.

Якщо дитина-інвалід перебуває на повному державному утриманні та є сиротою, державна соціальна допомога їй виплачується в повному розмірі та перераховується на її особистий рахунок у банку.

Іншим дітям-інвалідам, які перебувають у будинках-інтернатах, інших стаціонарних установах (закладах) на повному державному утриманні, призначена державна соціальна допомога виплачується в розмірі 50 відсотків і перераховується на їхні особисті рахунки у банку. При цьому частина державної соціальної допомоги, що залишилася після виплати суми державної соціальної допомоги, перераховується на банківський рахунок установи (закладу) за місцем перебування дитини і спрямовується виключно на поліпшення умов проживання дітей.

У разі влаштування дитини-інваліда віком до 18 років до відповідної установи (закладу) на повне державне утримання або зняття з повного державного утримання виплата державної соціальної допомоги на дитину-інваліда у повному розмірі відповідно припиняється або відновлюється з першого числа місяця, наступного за місяцем, у якому виникли ці обставини.

При зміні одержувачем державної соціальної допомоги місця проживання виплата цієї допомоги продовжується відповідним органом праці та соціального захисту населен-

ня за новим місцем проживання. Виплата державної соціальної допомоги продовжується з того часу, з якого вона була припинена за попереднім місцем проживання.

Крім того, ст. 15 Закону України від 16.11.2000 р. №2109-III «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» передбачено виплату допомоги на поховання дитини-інваліда члену його сім'ї або особі, яка здійснила поховання, в розмірі двомісячної суми державної соціальної допомоги незалежно від строку звернення за її виплатою.

Додаткові пільги та гарантії мають і батьки дітей-інвалідів. Так, на догляд за дитиною-інвалідом установлюється надбавка в розмірі: на дитину-інваліда віком до 6 років — 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком до 6 років, на дитину-інваліда віком від 6 до 18 років — 50 відсотків прожиткового мінімуму для дітей віком від 6 до 18 років.

Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які не працюють, не навчаються (крім заочної форми навчання), не проходять службу, не займають виборну посаду і фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Надбавка на догляд за дитиною-інвалідом віком до 18 років також призначається одному з батьків, усиновителів, опікуну, піклувальнику, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці без збереження заробітної плати, у разі якщо дитина-інвалід потребує домашнього догляду, і вони фактично здійснюють догляд за дитиною-інвалідом. Одинокій матері (одинокому батьку) надбавка на догляд за дитиною-інвалідом призначається незалежно від факту роботи, навчання, служби.

Сам факт існування такої надбавки, поза сумнівом, можна вважати позитивним, проте її розміри потребують однозначного перегляду у бік збільшення, адже на них об'єктивно не можна вжити, а призначається вона, як ми вищевизначили, непрацюючим батькам (крім одиноких).

Таким чином, право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу є одним із проявів конституційного права на достатній життєвий рівень, однак у нинішній формі воно не забезпечує цього рівня, а тому потребує належного законодавчого закріплення саме з позиції забезпечення кожній дитині-інваліду нормального функціонування організму, зміцнення здоров'я, а також створення необхідних умов для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Як суб'єктивне право, право дітей з обмеженими можливостями на державну соціальну допомогу становить можливість, які забезпечують реалізацію інтересів суб'єкта суспільних відносин (дитини з обмеженими можливостями), а тому повинне мати відповідні достатні державні гарантії.

1. *Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам* [Електронний ресурс]: ракон України від 16 листопада 2000 року №2109-III. — Режим доступу: <http://www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/document.html>. 2. *Сташків Б.І.* Принципи допомогового права // Актуальні проблеми політики: 36. наукових праць. — Одеса: Юридична література, 2003. — Вип. 16 — С. 331-333. 3. *Про порядок затвердження переліку медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 18 років* [Електронний ресурс]: постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року № 889. — Режим доступу: <http://www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/document.html>. 4. *Перелік медичних показань, що дають право на одержання державної соціальної допомоги на дітей-інвалідів віком до 16 років* [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики і Міністерства фінансів від 08 листопада 2001 року № 454/471/516. — Режим доступу: <http://www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/document.html>. 5. *Про прожитковий мінімум* [Електронний ресурс]: закон України від 15 липня 1999 року № 966-XIV. — Режим доступу: <http://www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/document.html>. 6. *Про затвер-*

дження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 року № 656. — Режим доступу: <http://www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/document.html>. 7. *Про Державний бюджет України на 2012 рік* [Електронний ресурс]: Закон України від 22 грудня 2011 року №4282-VI. — Режим доступу: <http://www.legal.com.ua/cgi-bin/matrix.cgi/document.html>.